

PODPORA RODIN S DĚTMI PROSTŘEDNICTVÍM DŮCHODOVÉHO SYSTÉMU

Vojtěch Krebs

Abstract

Podpora rodin s dětmi se dnes děje v ČR různými formami. Mezi nejdůležitější patří peněžní dávky rodinám s dětmi, daňové úlevy a služby pro rodiny s dětmi. Rodiny je možno též podporovat řadou opatření v oblasti důchodového systému. Jedná se např. o společné pojištění manželů, nižší důchodové odvody pro rodiče dětí, zvýšení důchodu podle počtu dětí, asignace části pojistného rodičům v penzi. Příspěvek poukazuje na výhody a nevýhody těchto opatření.

Klíčová slova: důchodové pojištění, podpora rodin s dětmi, společné pojištění manželů, slevy na pojistném, asignace pojistného

JEL Code: J11, J26

Úvod

Podpora rodin s dětmi se dnes děje nejrůznějšími formami. Jedná se zejména o peněžní dávky, daňové úlevy, sociální služby, zkrácené pracovní úvazky a další opatření, směřující k větší pružnosti pracovních sil. V souvislosti s diskutovanou reformou důchodového systému se opět setkáváme s návrhy na podporu rodin s dětmi i v jeho rámci (viz např. pracovní skupina odborné komise pro důchodovou reformu). Práce na toto téma nalezneme v české odborné literatuře (např. práce J. Rusnoka, M. Holuba, Š. Pollnerové, J. Vostatka), ale i zahraniční (např. práce F. Kesslera, A. Guldburga, H. Sinna). Tyto práce přinášejí zajímavé přístupy, které jsou ovšem v praxi těžko využitelné.

1. Základní možnosti zohlednění dob výchovy dětí v důchodových systémech

Teoreticky lze zohlednit dobu výchovy dětí v důchodových systémech následujícími způsoby:

- zohlednění dob výchovy dětí jako náhradní doba pojištění,
- zohlednění doby výchovy dětí zavedením variabilní procentní sazby pojistného,
- zohlednění doby výchovy dětí formou asignace pojistného dětmi ve prospěch rodičů,
- zohlednění výchovy dětí zvýhodněními při výpočtu důchodu.

2. Zohlednění dob výchovy dětí do doby pojištění

Je možno konstatovat, že z výše uvedených forem nalezla tato praktická uplatnění, zejména v evropských zemích, kde je klíčová pozice průběžného systému.

Stanovení podmínek pro zohlednění dob výchovy dětí do dob pojištění je v pravomoci národních legislativ jednotlivých států a odpovídá jejich specifickým podmínkám. V současné době není tato problematika upravena komunitárním právem, které by při úpravě této problematiky mohlo sloužit jako rámec. Zohlednění výchovy dětí v důchodových systémech jednotlivých zemí vykazuje vysokou variabilitu a jejich uspořádání je navíc značně komplikované.

Obecně lze říci, že se zohledňuje většinou výchova dětí v prvních letech života (obvykle třech až čtyřech letech). Zohlednění dob výchovy dětí v důchodových systémech evropských zemí se vyznačuje zejména následujícími rysy:¹

- mezery v dobách důchodového pojištění rodičů, vzniklé výchovou dětí, mohou být kompenzovány zaplacením příspěvků za toto období ze státních prostředků či jiné instituce, či je umožněno dobrovolné dokoupení důchodových nároků za tyto doby,
- doby výchovy dětí mohou částečně sloužit pouze k vyplnění mezery v době pojištění při zjišťování nároku na důchod (doplnění minimálního počtu let potřebných pro získání nároku na důchod),
- naopak mohou být doby výchovy dětí vyloučeny při výpočtu výše důchodu, aby nerozměňovaly skutečně dosažené příjmy, ze kterých je důchod počítán

¹ Viz. Holub M. Zohlednění dob výchovy dítěte v důchodových systémech pro stanovení nároku na důchod a výši starobního důchodu ve vybraných evropských zemích. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2008, 33 s. ISBN 978-80-87007-91-4.

- v některých zemích (ojediněle) je výchova dětí zohledněna prostřednictvím započítání náhradních (nepříspěvkových) dob pojištění, za které nejsou placeny příspěvky na sociální pojištění,
- v některých zemích je výchova dětí zohledněna poskytnutím dávek vázaných na místo pobytu, které jsou podobné rodinným dávkám, ale mají přímé nebo nepřímé dopady na pozdější stanovení důchodových nároků (dávky mohou být vyměřovacím základem pro stanovení pojistného),
- objevuje se připsání bonusů za výchovu dítěte na individuální konto pojištěnce či zvýšení doby pojištění připsáním bonusů či příplatky k důchodu,
- osoba, která vychovává své dítě může v některých zemích získat nárok na důchod z pouhého faktu pobytu na území státu a vzhledem k univerzálnímu charakteru důchodového systému je následné zohlednění péče o dítě irelevantní,
- výjimečně se objevuje snížení zákonné hranice odchodu věku do důchodu pro rodiče či pouze pro matky vychovávající děti.

Uplatněním náhradních dob je potlačován princip ekvivalence v důchodových systémech, což je odůvodňováno tím, že výchova dětí je prospěšná pro celou společnost. V České republice je péče o dítě ve věku do čtyř let zohledněna jako náhradní doba pojištění. To je velmi dlouhá doba, ale podstatné je, že za tuto dobu nikdo pojištění neplatí. Je nutno uvažovat v budoucnu buď o omezení (odstranění) této náhradní doby nebo zavést platbu za tuto dobu pojištění. Rovněž snížení věkové hranice odchodu do důchodu u žen podle počtu dětí, není v jiných zemích zavedena.

3. Zohlednění počtu dětí zavedením variabilní sazby pojistného

Tato forma podpory byla již v praxi uplatněna v letech 2004 – 2005 na Slovensku. V době výchovy dítěte bylo možno snížit pojistné, odváděné na důchodové pojištění o 0,5 % za každé dítě (maximálně celkem o 4 %). Snížení pojistného je tak přímo závislé na velikosti příjmu rodiče, což znamenalo zvýhodnění zejména pro velké rodiny s vysokými příjmy. Opatření bylo administrativně značně náročné, snížení zátěže domácností bylo malé zejména vzhledem k rozložení příjmů domácností. Rovněž efekt tohoto opatření na porodnost je zanedbatelný. Je nutno vzít v úvahu i to, že toto opatření je diskriminační vzhledem k tomu, že bezdětnost může být vyvolána různými důvody. Všechny tyto důvody vedly k tomu, že toto opatření bylo v krátké době zrušeno a nemá smysl ho zavádět do našeho důchodového systému.

4. Zohlednění dob výchovy dětí formou asignace pojistného ve prospěch rodičů²

Podstatou tohoto opatření je to, že by děti mohly část povinného sociálního pojištění posílat rodičům na přilepšenou k důchodu. Argumenty proti tomu jsou opět jak administrativní náklady, tak to, že jde spíše než o podporu rodin s dětmi o podporu důchodců (podpora je poskytována dlouho po době skutečné výchovy dětí). Rovněž je nutno vzít v úvahu, že vychovávané dítě se nutně nemusí stát plátcem pojistného a tím jsou budoucí důchodové nároky nejasné. Důchody by tak byly zčásti závislé na uplatnění dětí na trhu práce, které se může značně měnit a tím by se výše důchodu rovněž neustále měnila a jistota zabezpečení ve stáří by tak byla ohrožována. Je nutno přihlídnout i k řadě dalších možných skutečností (výchova invalidních dětí, možné úmrtí dětí, rozpad tradiční rodiny, kdy dítě vychovává několik otců, popř. matek), které celý tento koncept zpochybňují. Ačkoliv i v podmínkách ČR byl již odsouhlasen návrh Věcí veřejných na možnost přispívat rodičům na důchod 1 % důchodového pojištění, do zákona se tyto asignace nikdy nedostaly a nebyly zavedeny. Rovněž toto opatření nelze do budoucna podpořit.

5. Zohlednění výchovy dětí zvýhodněním při výpočtu důchodu

Koncept pojetí důchodového zabezpečení, kdy se dávka odvíjí od počtu dětí účastníka je již řadu let v odborné literatuře podrobně rozebírán.³ Tento koncept tzv. „Child pension“ je alternativou k průběžně financovanému systému a je založen na kontroverzním předpokladu (vycházejícího z tradičního pojetí rodiny), že pořízení si a výchova dětí je jednou z forem zabezpečení na stáří, která je v současné době institucionalizována v povinném důchodovém pojištění. Pořízení dítěte je zastánci konceptu chápáno jako investice, což je nejenom z etického hlediska problematické. Z ekonomického hlediska narážíme na problém, jak ocenit investiční náklady a ekonomickou výnosnost dítěte. Základním problémem zde je i to, že neexistuje jednota vychovávaného dítěte a budoucího plátce pojistného. Autoři těchto prací hovoří o „solidaritě naruby“, kdy tvrdí, že důchody bezdětných důchodců ze základního systému jsou financovány příspěvky dětí ostatních rodičů a toto nazývají solidaritou rodičů s dětmi s bezdětnými. To však svědčí pouze o nepochopení systému sociálního pojištění tak, jak jej máme nastaven v ČR. Nejenže je český důchodový systém extrémně příjmově

² Viz např. Havlíčková K. (2005) Chceme svým rodičům přispívat na důchod přímo? dostupné z http://casopis.mensa.cz/veda/chceme_svyim_rodicum_prispivat_na_duchod_primo.html

³ Ze zahraniční literatury je možno uvést např. práce H. Sinna, z české literatury zejména práce J. Rusnoka a kol.: Penzijní reforma pro Českou republiku. ING Praha 2004.

solidární (blíže Holub, Šlapák 2008), ale díky institutu náhradních dob (blíže Holub 2004) se v něm explicitně vyskytuje i přímá solidarita bezdětných plátců s plátcí, kteří vychovávají děti. Rovněž další náklady na rodiny s dětmi (státní sociální podpora, zdravotnictví, školství) nesou i bezdětní. Pokud přihlédneme i k volnému pohybu pracovních sil v EU, pak je tento návrh opět obtížně realizovatelný. ⁴

Závěr

Pokud zhodnotíme jednotlivé formy zohlednění počtu dětí v důchodovém systému je zřejmé, že se ukazuje jejich značná problematičnost. Společným jmenovatelem všech analyzovaných konceptů je jejich velice problematické teoretické zakotvení spojené s těžko uchopitelnou kvantifikací jejich efektivity. Účinnost s ohledem na sledované cíle je neprokazatelná. Dalším společným znakem těchto alternativních forem zohlednění výchovy dítěte v sociálním pojištění je negativní nebo prakticky nulová zkušenost s jejich aplikací v zahraničních důchodových systémech. Provedené výpočty ukázaly, že vliv testovaných variant na individuální příjmy rodin s dětmi je v poměru s náklady na východu těchto dětí zanedbatelný. Tyto výpočty navíc abstrahovaly od administrativních nákladů spojených se zavedením a prováděním takových opatření. Lze přitom (například ze zkušeností Slovenska) vyvodit, že administrativní zátěž by byla neúměrná, zvláště ve srovnání s přínosem, který by testovaná opatření rodinám s dětmi přinesla. Některá testovaná opatření, jmenovitě asignace části zaplaceného důchodového pojistného či části zaplacené daně z příjmu fyzických osob ve prospěch rodičů pobírajících důchody, je v rozporu s dosavadní filosofií systému. ⁵

Část důchodů závislá na výši asignované části pojistného by mohla, zvláště u rodičů – důchodců, jejichž děti mají vyšší příjem, vyvolávat motivy k odchodu do předčasného důchodu. Asignace části zaplaceného pojištění by způsobila značné deficity veřejných financí, stejně tak varianta snížení procent důchodového pojištění u rodičů, vychovávajících děti.

Rovněž je nutno v ČR snížit rozsah náhradních dob pojištění v jakém jsou doby výchovy dětí započítávány a zavést jejich financování. Dále je nutno urychleně zrušit

⁴ Viz Holub M.: Analýza: Mají české důchody záviset na počtu vychovaných dětí? Demografie 18,202010

⁵ Viz Holub M.: M.: Analýza: Výchova dětí v kontextu vybraných důchodových systémů. Demografický informační portál 20.3. 2009

snižování věkové hranice odchodu do důchodu pro ženy v závislosti na počtu vychovaných dětí.

Podpora rodin s dětmi by neměla být uskutečňována prostřednictvím důchodového systému, ale zejména nástroji rodinné politiky, jako jsou daňové úlevy a opatření zaměřená na slučitelnost práce a rodiny (flexibilní formy práce, částečné úvazky, služby péče o malé děti).

Literatura

HAVLÍČKOVÁ, K. (2005) Chceme svým rodičům přispívat na důchod přímo? dostupné z“ http://časopis.mensa.cz/veda/chceme_svym_rodicum_prispivat_na_duchod_primo.html

HENMAN, B., VOIGTLÄNDER, M. (2003) Unzureichende Berücksichtigung der Kindererziehung als Ursache der Rentenkrise, Otto-Wolff-Institut Diskussion Paper 4/2003, OTTO-WOLFF-INSTITUT für Wirtschaftsordnung, Köln.

HOLUB, M., ŠLAPÁK, M., KOZELSKÝ, T., JAHODA, R. (2008) Stanovení rozhodného období, z něhož se zjišťují příjmy pro výpočet důchodu. Praha: VÚPSV, v.v.i. 2008. 137 s. ISBN 978-80-7416-023-3.

HOLUB, M. (2008) Zohlednění dob výchovy dítěte v důchodových systémech pro stanovení nároku na důchod a výši starobního důchodu ve vybraných evropských zemích. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2008, 33 s. ISBN 978-80-87007-91-4.

HOLUB, M. (2004) Analýza nepřispěvkových dob v ČR a doporučení pro jejich sledování a evidenci. Praha: VÚPSV, 2004.

HYZL, J., RUSNOK, J., ŘEZNÍČEK, T., KULHAVÝ, M. (2004) Penzijní reforma pro Českou republiku (inovativní přístup), ING Česká a Slovenská republika, Praha 2004, dostupné z : http://www.ing.cz/cz/o_ing/INGnavrhpenzijnireformy.pdf.

SINN, H-W (2006) Europe's Demographic Deficit – A Plea for a Child Pension System, z: De Economist 153, 2005, pp. 1-45, Tinbergen Lectures, Electronic reprint June 2006, University of Munich, dostupné z : <http://epub.ub.uni-muenchen.de>

SINN, H.-W. (2000), Pension reform and demographic crisis. Why a funded system is needed and why it is not needed, International Tax and Public Finance 7, 389-410.

SINN, H.-W. (1999) The crisis in Germany's pension insurance system and how it can be resolved, Working Paper 7304, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Cambridge, dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w7304>

Kontakt:

Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc.
Vysoká škola finanční a správní
Estonská 10
101 00 Praha 10
vojtech.krebs@mail.vsfs.cz

Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc.
Vysoká škola ekonomická
nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
krebs@vse.cz